

med en indbygget dramatik, der tager pusten fra læseren, når Chr. Tortzen en gang imellem helt lader være med at filosofere over det, men »bare« fortæller løs. For det andet er der til denne bog opfundet det mest kinesiske system for kapitel- og afsnitinddeling og navnlig for krydshenvisninger, jeg til dato har været præsenteret for. Hvis man følger blot en brøkdæl af krydshenvisningerne, lærer man sandelig bogen at kende. Der mangler en udførlig indholdsfortegnelse – ellers er der det hele, også for meget af det. Gentagelser skulle ikke være nødvendige, når der er så meget at berette.

Henrik S. Nissen

Erik Kjersgaard: Besættelsen 1940–45, bind I: Lysene slukkes, bind II: Freden forberedes. Politikens forlag 1980–81. 336 + 336 sider. Ill.

Det har været svært for anmelderen at finde sine egne ben i bedømmelsen af Kjersgaards hverdagshistorie, som i pressen – også af kolleger – er blevet modtaget med udelt fryd, og som har holdt sig på boghandlernes hitliste i månedsvis. For det er aldrig behageligt at skulle deltage i festen som kritikus.

Først og sidst er *Lysene slukkes* og *Freden forberedes* (bindene skiller kronologisk ved Stalingrad-slaget i vinteren 1943) ovenud velkrevne og fængslende bøger, med et væld af informationer, og af en pædagogisk kvalitet der gør dem til populær videnskab på et meget højt plan. Det mangler heller ikke på overrumplende og tankevækkende kommentarer, der demonstrerer forfatterens selvstændige holdning til stoffet (men rigtignok også afslører hans fordomme når det f. eks. gælder kvindefrigørelse, administratorer og neutralitet). Af reelle fejl er jeg kun stødt på få – i sig selv en præstation af en historiker der kommer til besættelsestiden udefra, fra Middelalderen. Billedmaterialet – skønsomt op imod halvdelen af de ialt ca. 675 sider – skyldes samarbejdet med redaktør Stig Hornshøj-Møller. Det er fremragende, velintegreret i teksten, og for 95 pct's vedkommende aldrig set før. Også tabellerne og diagrammer er velanbragte, og man under gerne *Politiken* den gratis reklame for *Hvem-Hvad-Hvor*, hvis årgange fra fyrrerne her får en renaissance. For det er godt og instruktivt stof.

Men mest spændende er naturligvis værkets karakter af pionerindsats indenfor besættelsestidens hverdagshistorie. Nærmest på et sådant forsøg var vel journalisterne *Per Eilstrup* og *Lars Lindeberg* i 1969 med *De så det ske under besættelsen*, og stadsarkivar *Sigurd Jensens Levevilkår under besættelsen* fra 1971, men Kjersgaard er den første der griber emnet systematisk an, og gør det ud fra ambitionerne om at ville sætte den almindelige dansker i fokus – hvad han eller hun så er for en størrelse! Vi når da også rundt om mange væsentlige spørgsmål: Forsyning og beskæftigelse, derationalisering, brændsel og kommunikation, erstatningsvarer, husmoderproblemer, de ledige penge, krisekriminaliteten, og forlystelser og læservaner. Det mangler heller ikke på det mere immaterielle såsom alsang, blød porno og spiritisme. Og selv om man vanskeligt kan tale om en egentlig bevidsthedshistorie er der dog tilnærmelser til en beskrivelse af tidens forventninger og drømme, om Nordens enhed, og om eksotiske rejser til fjærne lande – og til teknikkens Sangrila-længsler der var en del af krigens *revolution of rised expectations*. Vi får også god og kontant besked om mangt og meget der turde være ukendt for hovedparten af Kjersgaards unge læsere, om gasgeneratorens mekanik, tørveskæringens finesser og maksimalprisernes mysterium, om spildindsamling og sæbefabrikation. Bedst er forfatteren når han sætter sig på hokassen og gør sig sine observationer om husholdningernes problemer og den daglige opfindsomhed, når han dykker ned i sædelighedsdebatten og generationsproblemerne, eller når han behandler de kulturelle og ideologiske strømninger,

der sammen med det store sociologiske udblik til forlystelseslivet og filmens og litteraturrens verden indtager en hovedplads i værket. Her er tale om en original indsats, som man gerne vender tilbage til.

Derimod står de socialhistoriske og økonomiske afsnit svagere. Her kommer Kjersgaards reportage – og kronikeform – og dennes kildefundament, avislæsningen, til kort, og vi får aldrig den besættelsestidens socialhistorie som vi mangler så hårdt. Dertil savner værket også de teoretiske ophængspunkter og en klarere argumenteret prioritering af problemerne – og dertil mangler det også bredde. For *Lysene slukkes* og *Freden forberedes* er først og fremmest det bedre borgerskabs kulturhistorie. Observationstidspunktet er både i bogstavelig og overført forstand familien Kjersgaards villa i Lyngby, senere på Frederiksberg, og mere end forfatterens egne små, uskyldige krigserindringer, der helt urimeligt er faldet læsere for brystet, er det mellemlagets klassestandpunkt og selvforståelse der har dikteret stoffet. Generelle betragtninger såsom at der ikke herskede nød i hjemmene – kun krise (I s. 304), at der selv på jævne budgetter opstod et overskud der skreg efter forbrug (II s. 91), og at man nærmest nød kulden og besværet i isvinteren 1940 (I s. 91) turde i hvert fald ikke have megen relevans for de understes og de arbejdsløses verden. Kvantitativt indtager arbejderklassen og arbejderkulturen da også en sekundær plads i fremstillingen. Og selv der hvor Kjersgaard forsøger at inddrage også arbejderfamiljernes erfaringer via beretningsmaterialet er det dog helt overvejende klassen som objekt for myndigheders tiltag der dominerer. Besættelsens forstærkede klassekamp er stærkt underspillet i bind I, og selvom Kjersgaard retter en del op på undladelsen i bind II, hvor han går til angreb på myten om »det klasseløse samfund« (II s. 70 ff.) forbliver han dog indenfor den nationale konsensustradition. Et par eksempler må række: Således oplyses det nærmest lidt undskyldende at søfolkene i januar 1940 fik et krigsrisikotillæg på 350 pct. (I s. 40), men Kjersgaard glemmer at fortælle at ordningen faldt væk med besættelsen, og at hjemmeflåden først i 1944 trods miner og luftangreb nåede op på et faretillæg omkring de 100 pct. I bind II s. 82 gør han opmærksom på at landproletariatet efterhånden erobrede en del af landbrugets øgede indtægter, men han nævner ikke at bønderne så sent som i maj 1942 fik gennemtvunget tvangsforanstaltninger der skulle forhindre daglønnerne i at flygte til de bedre betalte tørveskær. I bind II s. 84 oplyses det korrekt at reallønnen gennemløb en opretning fra 1942/43, men dette sammenholdes ikke med den stigende vareforringelse, som gik hårdest ud over dem der ikke kunne betale for en bedre kvalitet, i butikken eller på den sorte børs. Iøvrigt er det næppe rigtigt som fremholdt II s. 86 at fremgangen skyldtes truslen fra DKP. Regeringen og Rigsdagen var stort set immune overfor faresignalerne fra arbejdspladserne endnu i 1942/43 – så fikseret var man på bekæmpelsen af inflationen. Snarere skyldtes ændringerne de øgede værne- magtsordrer, især Atlanterhavsvolden. Først den københavnske folkestrejke i sommeren 1944 rystede politikerne og arbejdsgiverne så grundigt, at truslen fra DKP blev et økonomisk argument.

Kjersgaards fremstilling er velgørende afdramatiseret. Han opererer nok med helte og skurke, men da er det tapre husmødre overfor papimusserne – ikke sabotører imod gestapofolk. Vi er milevidt fra de hurra-skildringer der lader Jensen og Olsen komme på gaden med bazookaen allerede den 10. april! I den forstand er bogen også et betydningsfuldt bidrag i kampen mod den nationale myte. Men spørgsmålet er alligevel om forfatteren ikke med denne sanering af de store ord og de store begivenheder rammer forbi noget centralt i en besættelsestidens kulturhistorie. For hverdagen skiftede jo ikke blot, fordi varen blev færre og tobakken dårligere. Den skiftede fordi vi *so oder so* blev en del – en lille del – af verdenskrigen, og kampen mod nazismen. Kjersgaard gør et sted den gode iagttagelse at krigen militariserede den enkeltes tankegang (II s. 44). Men den

betod også en politisering i en grad der vel aldrig er set hverken før eller siden. Tør jeg trække på mine egne besættelsesstudier levede danskeren langt mere intenst og engageret med i krigens drama end Kjersgaards arbejde lader ane. Jeg tænker på hele subkulturen omkring luftalarmen, aflytningen af BBC og læsningen af de illegale blade, og på den aktive medleven i rygteflommen om overfald, sabotager og invasion. Jeg tænker på den eksistentielle konflikt omkring samarbejde og modstand, der kunne skille venner, og føre fjender sammen; og jeg tænker på den kollektive optræden i forsamlinger, demonstrationer og arbejdskampe. I august deltog 17 byer med små 400 tusind danskere i protesterne imod samarbejdspolitikken, året efter folkestrejkede land og rige, i bølge på bølge fra juni til september, fra hovedstaden og ud i den mindste flække og det fjæreste mejeri. Mon ikke den grundfæstede myte om solidariteten under krigen også skyldes besættelsesgenerationens generaliseringer ud fra netop disse enkelttilfælde, hvor den almindelige dansker faldt ud af rollen som observatør og blev medlever? For hvorledes ellers forstå den udbredte desillusionering i 1945/46 over at alting så hurtigt faldt tilbage i de gamle folder igen? Der ligger en vigtig opgave i at integrere disse erfaringer og dette stykke bevidsthedshistorie i skildringen af besættelsestidens hverdag.

Til slut skal bemærkes at brugsværdien af *Besættelsen 1940-45* reduceres stærkt af manglen på et sagsregister

Hans Kirchhoff

John H. Backer: Die Entscheidung zur Teilung Deutschlands. Amerikas Deutschland-politik 1943-1948. (Verlag C. H. Beck, 1981). 215 s., 28 DM (paperback).

Det delikate og uhyre komplicerede spørgsmål om ansvaret for Tysklands deling efter 2. verdenskrig og den efterfølgende kolde krig mellem Sovjet og USA har historikerne længe diskuteret heftigt. Amerikaneren John H. Backers bog er et spændende og meget vægtigt indlæg i denne forskningsdebat, idet han bryder afgørende med de teorier, der hidtil har været fremherskende.

På grundlag af amerikanske dokumenter fra såvel State og War Department som Office of Strategic Services og den amerikanske militærregering i Tyskland lancerer Backer den tese, at det var USA's politik, der førte til delingen af Tyskland. Den amerikanske politik var ikke dikteret af en overordnet og langsigtet plan, men blev til på basis af en meget lang række ad hoc-beslutninger på forskellige niveauer.

Dermed tilbageviser Backer for det første traditionalisternes forklaring om Sovjetunionens skyld i delingen, og for det andet revisionisternes påstand om, at det var en langsigtet, aggressiv amerikansk økonomisk politik – den såkaldte »Open Door«-politik – der resulterede i delingen, og endelig for det tredje den amerikanske historiker John Gimbels teori om Frankrigs ansvar. De afgørende amerikanske beslutninger, der førte til Tysklands deling, var ifølge Backer: Præsident Roosevelts forkastelse af State Departments forslag om et udelt Tyskland, oprettelsen af 4 besættelseszoner, War Departments og finansministeriets afvisning af en styrkelse af det allierede kontrolråds autoritet og magtbeføjelser i forhold til de 4 zonekommandanter, Potsdamaftalen fra 1945, general Clays demonteringsstop fra maj 1946, dannelsen af den såkaldte bizonen i 1947 og endelig valutareformen i de vestlige zoner i 1948.

Backers tese om Amerikas eneansvar for delingen af Tyskland kan imidlertid i høj grad diskuteres. Tesen forekommer provokerende og alt for ensidig. Det er i realiteten ikke lykkedes for Backer at tilbagevise John Gimbels særdeles velunderbyggede teori om Frankrigs skyld – og det er i øvrigt yderst beklageligt, at Backer slet ikke forsøger at tage